

УДК 7.072.2

**ВЕСІЛЬНІ ЗАЧІСКИ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ
В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНОПІСЕННІЙ ТРАДИЦІЇ**

О.В. ЛОВЕЙКО

Київський національний університет технологій та дизайну

У статті подано аналіз використання народних традицій та символики головних уборів весільного одягу, весільних церемоній, пов'язані із зачіскою і головним убором у ХІХ столітті. Йдеться про те, як такого дня намагається прикрасити себе наречена, щоб по-справжньому відчувати себе царицею урочистої події

Відоображення зачісок у народнопісенній традиції надзвичайно цікава тема тим що джерелом збору інформації є український фольклор, а саме пісня, адже український народ відображав у ній усе своє життя. Наукова новизна цього дослідження полягає в тому, що дизайн стилю і зачісок розглядається в контексті української народнопісенної традиції. У статті також розглядаються складові елементи весільних зачісок, силуетні форми, аксесуари, український народний весільний образ в цілому.

Тема статті досить актуальна, оскільки впливає з сучасної тенденції повернення моди минулих років та інтересу сучасних наречених до використання для прикрашання волосся живих квітів, стрічок, вінків. Стаття корисна для теорії і практики перукарського мистецтва. Вона може живити фантазію дизайнерів у створенні нових образів і зачісок.

Об'єкти та методи дослідження

Фактологічною основою статті став етнографічний нарис Олекси Воропая «Звичаї українського народу». Також використано багато архівних матеріалів, зокрема записи народних пісень зі слів старожилів. При написанні статті автор використав такі методи дослідження: описовий, метод аналізу і синтезу, порівняльний.

Постановка завдання

Одяг та зачіска – найбільш індивідуальні витвори народної культури, особливо якщо це стосується обрядового вбрання. Саме наряд залишився до цього часу засобом візуального вираження народом своїх уявлень про костюм і весь світ у цілому. Зачіска створювалися не лише для зручності, а одяг слугував не тільки для прикриття тіла. Вони мали надзвичайно велике символічне значення. Вивчення саме обрядових зачісок поглиблює та суттєво розширює уявлення про життя, творчість і побут наших предків, виховує у сучасної молоді естетичні смаки, почуття, патріотизму.

Результати та їх обговорення

Ніщо так не змінює, точніше, не прикрашає жінку, як зачіска і головний убір. Особливо, якщо це стосується нареченої. З давніх-давен дівчата прикрашали свої голови найкращими та найдорожчими прикрасами. За ними можна було розпізнати соціальні, економічні та вікові характеристики власниці.

Сьогоднішня техніка нарощування волосся [1], бере по суті, початок з тих часів, коли ще зберігався старовинний звичай подовжувати природне волосся штучними косами з червоної бавовняної волічки. Подекуди дівчата вплітали в косу нитку (шкварку), на яку нанизували гудзики. Для закріплення коси на голові її густо оплітали червоною вовною (попліткою) або прив'язували кінці кіс на тім'ї червоною стрічкою, що закінчувалася на потилиці. Зачіску оздоблювали живими квітами - закосичували.

В останніх тенденціях весільної моди [2 – 4] широко використовуються живі і штучні квіти. Отже, звичай прикрашати голову квітами (квітчатися) дуже поширений і сьогодні. Заплітаючи волосся у дві коси, дівчата обвивають їх навколо голови та закріплюють за ними квіти, що створює враження одягнутого на голову вінка, або ж просто влітають квіти у розпущене волосся, що надає дівчині надзвичайної привабливості та урочистості.

Вінець (віночок) був різновидом дівочого головного убору. Він бере свій початок від вінка, складеного з лугових квітів. За віруваннями предків, був оберегом від нечистої сили. Вінець робили з тонкої (близько 1 мм) металевої стрічки, ширина якої не більше 2,5 см. Для його виготовлення використовували срібло і бронзу. За своєю формою він нагадував пов'язку, а на кінцях майстер робив гачки для шнурка або стрічки, які зав'язувалися на потилиці. Часто вінець покривався яким-небудь візерунком із зубцями вгорі. Дівочий вінець був унизаний перлами вздовж шік. Дівчина надягала його на велике свято або весілля, і тоді він уже називався рясочником. Такий головний убір прикрашав на весіллі голову цариці Євдокії Лопухіної, дружини Петра I – вінець з каменів і перлів [5].

В українських дівчат надзвичайно популярними були вінки. Одні з них мали вигляд тоненької яскравої стрічки, що пов'язували навколо голови й закріплювали ззаду, стримуючи розпущене волосся. За таку стрічку затикали штучні або живі квіти. Інші робили на твердій (іноді картонній) основі, на яку в багато рядків нашивали вузенькі різнокольорові стрічечки, зібрані у дрібні складки. Основу обтягували тканиною, а зверху прикріплювали квіти. Були ще звиті вінки – найскладніша стадія розвитку дівочих головних уборів, що збереглася й до сьогодні. Серед них є більш або менш урочисті та складні. Робили їх з різних живих (чорнобривців, троянд, васильків, маку, жоржин, барвінку) або штучних (воскових чи паперових) квітів. Ззаду на спину опускалися барвисті стрічки. Вінок – дівочий головний убір, а для одружених жінок був очіпок (очіпок, чепець, чіпек, каптур, капор, чепак, керпа).

Варто зазначити, що обряд покривання голови молодої на весіллі [6], тобто вдягання очіпка, який виконував певну магічну функцію та був символом щастя й добробуту в сім'ї, і до сьогодні є доволі поширеним, хоча роль очіпка зазвичай відіграє хустка. Хустка заступила очіпок і в самому весільному обряді. Способи пов'язування її найрізноманітніші: під підборіддям, на маківці, на потилиці тощо. Барвисті, яскраві, з китицями й без, часом справжні витвори мистецтва, вони періодично входять у моду, а з продажу не виходять ніколи. Вишиті хустки в Україні були тільки білого кольору. Значно пізніше від південних слов'ян українці запозичили барвисті хустки. Хустка за старих часів в Україні мала ще й важливе обрядове значення. Зокрема, коли до дівчини приходили свати, а парубок був їй до вподоби, то на знак згоди вийти заміж вона пов'язувала хусткою парубкові руку. Ще за козацьких часів побутував звичай дарувати нареченому -козакові, який вирушає в похід, власноруч вишиту хустку [7]. У цьому разі хустка була символом вірності в коханні. Якщо козакові судилося загинути на чужині, його вірні побратими закривали дівочою хусткою йому обличчя.

Покривання [6] - найбільш драматичний і сентиментальний весільний обряд. Він символізує перехід молодої до одружено стану, і в цей момент, мабуть, найгостріше відчувається ця зміна в житті, про що співалося у народних піснях [8]. Намітку приносила мати молодої з комори.

Обряд покривання мав певну послідовність, молода обов'язково мала тричі відмовлятися і не давати покривати голову. Цією дією вона підкреслювала своє бажання ще деякий час побути неodrуженою.

Покривання розпочинається розподілом весільного короваю. Ритуали розподілу весільного хліба та спільного його з'їдання молодими символізує створення нової сім'ї. Цікаво, що коли молоді кусають коровай, кожен намагається вхопити більшого шматка: вважається, що переможець у цьому маленькому змаганні головуватиме в родинних стосунках, а отже, визначатиме характер подальшого спільного життя.

«Коса – дівоча краса» була основною зачіскою для неодружених дівчат з часів наших предків слов'ян. Плели її плоско, низько на потилиці з 3-4 і більше пасм, прикрашали стрічками, бахромою, квітами, низками перлин і бісеру, простими дротяними прикрасами, наприклад скроневими кільцями. Волосся заплітали в одну або дві коси, які спадали ззаду по спині або до плечей. В осіб знатного походження існувала і така зачіска: дві коси запліталися ззаду, а по боках залишалося розпущене волосся. До кінчика коси вплітали китицю або підвіску, так званий кісник (накосник), який складався з шовкової або золотої нитки. В урочистих випадках дівчата на виданні носили волосся розпущеним. До причастя в церкву, на свято, під вінець дівчина йшла «патланем». У таких випадках у багатих сім'ях застосовувалася завивка волосся [9].

Подекуди під час обрядового дійства молодий здійснював відтинання коси, посадивши наречену собі на коліна [6]. Сьогодні здебільшого обмежуються звичайним розплітанням коси, після чого молоду покривають очіпком або ж хусткою. Від цього моменту вона переходить у стан жінки з відповідними нормами поведінки. Вони підкреслюються вбранням: одружена жінка збирає волосся у жмут та запинається хусткою чи вдягає очіпка. Певним священнодійством супроводжувалося плетіння вінків [7]: на столі лежали (так було впродовж всього весілля) хліб і два калачі. Тут же на столі – розстелений барвінок. Музики награвали зворушливу мелодію. Дівчата наспівували пісню і подавали обраній з шанованих осіб сільської громади матці барвінок, з якого вона вила вінок. Його складовими компонентами були також кетяги калини, колоски жита, головка цибулі, квітка злою. Так, у пісні, записаній у 1993 році від вісімдесятичотирирічної уродженки села, нині мешканки м. Кам'янець-Подільського Полянської Параски Мефодіївни, є такі слова:

Вийся, віночку, гладко,

гладко,

Як тес червоне ябко.

Коли не зів'єшся - сором дружкам буде» [10].

А вісімдесятисемирічна уродженка села, нині мешканка Довжка, що поблизу м. Кам'янець-Подільського, Сафрончук Настя Яківна, згадала такі слова із пісні:

Ой, вий ся, вийся, віночку,

На (ім'я молододі) головочку.

Оглянься, (ім'я молододі), назад

себе:

Чи не стоїть отець-мать коло тебе?» [10].

Молода в цей час перебуває в іншій кімнаті, а в тій, де плели вінок, на столі стояли миски з медом, в які дівчата опускали частину барвінку і облизували його, що символізувало красу і чарівність молододі.

Після закінчення цієї церемонії дружки вводили молоду і наставав момент благословення вінка. Старша дружка по черзі запрошувала для цього тата, маму, матку, хрещених батьків. Так, спочатку зверталась до рідного батька зі словами: «Тату, благословіть сей вінок!», а він відповідав: «Най бог благословить!». Так повторювалось тричі. Кожен з рідних повторював те ж саме, а далі по черзі розплітали косу молодої дружка, тато, мама, матка. Особливо хвилюючим був момент, коли це робила рідна мати. При цьому обоє голосно плакали, адже скільки в цю мить виринали з пам'яті спогадів... Мати знала, що тепер дочка назавжди йшла в іншу сім'ю, а молода прощалась зі своїм дівуванням.

Згодом дружка чесала косу молодої під звуки тужливої мелодії. Мати продовжу вала голосно плакати. Лише батько був в стриманий, мовчазний і задумливий. Він накладав вінок на голову молодої (це була лише його місія, він же і знімав його), а молода по черзі вклонялась усім присутнім. Після цього залишала їх, тобто виходила з кімнати, а навздогін їй дівчата кидали барвінок. З цієї миті вона вже не вважалась дівчиною.

Вінок, як правило, плели у п'ятницю у молодої. Приходили хлопці і дівчата і співали: «*Прийди, матінко, до хати, будеш нам помагати вінок увивати*» (9). У деяких районах на Бойківщині весілля починали у понеділок [8]. Сплетений вінок клали на калач. Грала музика. Всі веселилися, а на другий день молоді збиралися до шлюбу. Обряжаючи молоду, співали:

*Ставай, матінко, на
стілець
Досягни з полиці гребінець
І зачеши косу русу під вінець*

[8].

У дівич-вечір, під час обряду розплітання коси співалося:

*Гребінця, матінко, гребінця,
розчесати косоньку до кінця.
Повибивай, братічку, кілочки,
Це вішала Гандзунейка віночки»* [11].

Перехід дівчини в групу жіноцтва, прощання з дівуванням змальовувалося в мінорних тонах:

*Ой чи огонь, чи полемінь палає?
На Марисоньці золотий вінець сяє!
Тож-то, Марисю, ладний,
Тож-то, Марисю, вдатний
Але ж бо остатній* [7].

Інколи церемонію одягання вінка нареченій виконувала мати: «*Русу косу чесала, віночок закладала, в личенько цілувала*» [12]. В українському народному весіллі вінок відіграє ту ж роль, яку в інших народів відіграє біле покривало: (фата – по-московському чи вельон – по-польському). Це покривало повинно було охороняти молоду від поганого ока. У нашому звичаї цю роль виконує вінок з хрещатим барвінком – символом довгого кохання.

Навіть придбані на ринку київські вінки перевивалися зеленим барвінком. Приступаючи до плетіння вінка для молодої, дружки хором випрошували благословення божого: «... *Благослови, Боже, і отець, і мати, - Будемо вінок зачинати!*...» [12]. Колись в Україні, крім вінків з живих квітів дівчата

плели собі вінки з пташиного пір'я. Найкращим пір'ям для вінка було павине пір'я. В одній з весільних пісень на Київщині дівчата співали:

*Летів горностаї через став.
Золоті пір'ячка попускав
Та підіть дружечки, позбирайте,
Марусі віночок зивайте* [8].

На Бойківщині дівчата ще й досі вплітають до вінків з квітів пав'яче пір'я. У Старобільському повіті на Харківщині молодіці застромлюють павичеве пір'я під хустку навколо свого обличчя. На волинському Поліссі – прикрашають голову дрібним курячим пір'ям, пофарбованим у зелений колір. На галицькому Поділлі оздоблюють волосся «качуриками» з хвоста селезня (качура), змочуючи їх перед тим у розтопленому, пофарбованому воску. Колись на Київщині зелене пір'я з хвоста селезня дівчата вшивали поміж двома стрічками, а потім прив'язували цією оздобою нижче вінка [7].

Зазвичай дівчата носили коси по-різному оздоблені і оформлені. На Полтавщині молодіці перший рік після весілля заплітаються дрібушками. В одній з весільних пісень з Лівобережжя дівчата співали, звертаючись до молодої: «... *Заплети кісоньки дрібушечки, бо вже ж тобі не ходити в дружки...*» [8].

На Закарпатті дівчата заплітаються в одну косу, а спереду напускають волосся на кути чола начоси.

Нижні частини начосів заплітають у «дрібушки», маленькі кіски, що є ніби орнаментом зачіски.

Коса мала надзвичайно символічне значення для українського народу. Ніжністю і шляхетним почуттям сповнені народні пісні, в яких оспівується прощання молодої з косою:

*Ой, на горі жито, а в долині просо
Ой, жаль мені тебе, моя руса-косо...* [6]

Народна пісня порівнює дівочу косу з чорним шовком, а сльози, пролиті на прощанні з нею - з золотом: «... *Чорний шовк – твої кіски, дрібне золото – твої слізки...*» [13].

У свята та на весілля дівчата вбиралися в стрічки. Вибравши одну найкращу стрічку, дівчина обвивала її навколо голови, а до кінців, що звисали на спину, пришпилювали всі останні стрічки, скільки б їх не було. Поверх стрічки одягався вінок. Щоб стрічка краще трималася на голові, дівчата робили з лубка обручик, покривали його стрічкою і одягали на голову, як капелюшок. Влітку, йдучи в поле, дівчина збирала квіти і закладала їх за лубок, покритий стрічкою. Виходила корона з живих квітів.

Але не завжди в коси впліталися червоні стрічки. Любов до різнобарв'я і яскравих кольорів притаманна українцям. У кольоровій гамі трапляються червоні, зелені, жовті, сині і їх відтінки. Недарма над Дніпром парубки про дівчину співають: «*Руса коса до пояса, в косі стрічка голуба*» [14].

Найкращу оздобу голови дівчини - вінок - дівчата плели з квітів маку, синіх волошок, білого ромен-зілля, чорнобривців та дикої рожі. У плетенні вінків вони досягали не меншого мистецтва, ніж у вишиванні, ткацтві та мереживі.

Залежно від індивідуальних здібностей дівчата так комбінували кольори форми квітів у вінку, щоб він став мистецьким твором і підкреслював красу дівочого обличчя: «*Заквітчай голину дівочу лілями та тим рясним червоним маком...*» [8].

Прикрашали себе дівчата в свята найкращими коралами, згадки про які є в численних співаночках [7].

Висновки

З моменту відкриття людиною значення одягу для себе, як захисту від холоду і дощу¹, залишалось небагато до того часу, коли вони почали розуміти його естетичну та стилізаційну функції. Одяг і зачіска стали тими об'єктами, в яких людина найбільш безпосередньо змогла проявити своє художнє світосприйняття.

Отже, душевний стан, ментальність та мислення українською народом можна дослідити, як ми бачимо, не лише за підручниками з історії України. Тут слід дивитися глибше і звертатися до фольклорного досвіду українського народу. Все більше молодят оперують до досвіду поколінь і мають рацію, оскільки традиції склалися роками, століттями і кожна їх складова виважена і логічно вибудована. Добре знати своє минуле означає – не робити помилок у майбутньому. Утворенню сім'ї українці надавали великого значення. Відповідно до цього формувалася й весільна обрядовість, що являла собою справжню урочисту драму, яка супроводжувалася музикою, співами, танцями, іграми, жартами, набуваючи характеру народного свята.

Сьогодні пісенне традиційне дійство втрачає свій дзвінкий, кришталевий чистий голос, молодь майже не співає весільних пісень, обряд спрощується, примітивізується, часом зводиться до бездуховного черевоугодницького застілля. «Прогонка» гуртів людей при урочистій реєстрації шлюбів у палацах одруження, мікрофонний диктат організатора-розпорядника (тамади) у кафе чи ресторані, гроші у конвертах – не найкраще видовище сучасних весіль.

Однак, так однозначно оцінювати сучасне весілля неможливо. Десятиліття застою, ідеологічної сваволі помітно позначилися на процесі побутування весільної обрядовості. Лише завдяки талановитим носіям усної поетичної творчості, які є чи не в кожному селі, місті (переважно це люди старшого, рідше середнього віку), ми ще й досі маємо можливість спостерігати і описувати не сценічний варіант весілля, а реальний, життєвий, зігрітий не аплодисментами глядача, а щедрими емоціями, непідробними почуттями, що йдуть із глибини розчулених сердець і виливаються у ліричні перлини.

Через різноманітні табу, побажання, висловлені в яскравій художній формі, пісні, обряді, звичаї весілля мають глибокий виховний заряд, закликають любити рід, родину, не цуратися батька-матері, чесно працювати і жити поміж своїх і чужих, близьких і далеких людей. Високий морально-етичний та естетичний ідеали народу втілено в українському весіллі. Слід уважно вивчати традиційне весілля, щоб поліпшити сучасний обряд, стати гарнішим душею, збагатитися духовно! Адже українське весілля - непередавано багате буйноцвіття народного генія, його вражаюча здатність під час однієї з найвідповідальніших подій у житті людини розсипати пригоршні сміху, його зворушливі до сліз туга і печаль, зажура і скорбота, на самому денці яких видніється жаринка оптимізму; це його щемлива розрада, гомінка втіха, естетична насолода, нестримна розвага, що так влучно передається самою назвою - весілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасні технології нарощування волосся [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.otsvety.ru/>.
2. Весільні зачіски. Тенденції 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moresvadeb.ru/kakvigljadet-na-vse-100/print:page,1,237-svadebnye-pricheski>. DataLife Engine
3. Весільні зачіски. Тенденції 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sedie.ru/spf>, прически, стрижки й красивые волосы на sedie.ru.

4. Весільні зачіски. Тенденції 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pssp.ru/wedding-hairdress/1335-svadebnaya-pricheska-sovety-i-tendencii-2009-goda.html>.
5. Педагогіка та історія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://his.Iseptember.ru/articlef.php?ID=200600111>.
6. Лозко Г. С. Українське народознавство. – Х.: – 2005. – 472 с.
7. Борисенко В., Гримич М., Гончаров О. Українська етнологія [Текст] : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / – К. : Либідь, 2007. – с. 255, 256.
8. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. – К.: Оберіг, 1993.
9. Село Стрільче: весільний обряд [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://strilche.narod.ru/vesile.html>.
10. Чубинский П. П. Малорусы югозападного края. Тр. этногр. эксп.: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/aticle.php?id=320/>.
11. Пісні з Галичини [Текст] / Упоряд.: Р. П. Береза, М. О. Дацко. – Львів: Світ, 1997. – 192 с.
12. Світ мрій: мистецьке об'єднання: українські весільні обряди [Електронний ресурс]. –Режим доступу:<http://www.musart.org.ua/blog/?p=35/>.
13. Українська автентична музика: мережа архівів культурної спадщини України: лабораторії музичної етнології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [folk.org.ua/ portal/lme/](http://folk.org.ua/portal/lme/).
14. Пісні маминого серця [Текст] / Упоряд. Р.П. Радишевський. – К: Просвіта, 2006. –351 с.

Надійшла 03.07.2009